

Tartu Ülikool
Semiootika osakond

Mark Mets

KULTUURITASAND JA INDIVIDUAALNE TASAND MÄLU SEMIOOTILISES
KÄSITLUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Lauri Linask

Tartu 2014

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Mark Mets
(*allkiri*)

.....
(*kuupäev*)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. MÄLU VÕGOTSKI TEOORIAS	5
1.1. Vahetu ja vahendatud mälu	5
1.2. Märk ja mälu	7
1.3. Indiviidi areng.....	10
1.4. Märkide funktsioneerimine	13
2. MÄLU LOTMANI TEOORIAS.....	17
2.1. Kultuur ja mälu.....	17
2.2. Tekst.....	18
2.3. Kaks kultuuritüüpi	21
2.4. Kultuurimälu ja teksti kolm funktsiooni.....	22
2.4.1. Säilitav ja loominguuline funktsioon.....	22
2.4.2. Kommunikatiivne funktsioon.....	25
3. LOTMANI JA VÕGOTSKI MÄLUKÄSITLUSTE VÕRDLUS	28
3.1. Semiootilisuse kaks tasandit	28
3.2. Mälu toimimine.....	29
3.2.1. Semiootilisus	29
3.2.2. Säilitamine ja kreatiivsus.....	30
3.2.3. Kommunikatiivsus	32
3.3. Mälu tüübid.....	34
3.3.1. Binaarne opositsioon	34
3.3.2. Mälu ja märkide toimimise kaks tüüpi.....	36
3.4. Indiviidi mälu kultuurilisus	38
KOKKUVÕTE	40
SUMMARY	42
KIRJANDUS	44

SISSEJUHATUS

Töö võrdleb Juri Lotmani ja Lev Vögotski mälukäsitlusi, keskendudes indiviidi ja kultuurimälu suhtele. Lotmani teooria käsitleb kultuurimälu ja Vögotskilt pärineb indiviidi mälu teooria. Kahte mälu tasandit võrreldakse märgi ja mälu seose, mälu toimimise ning tüpoloogiliste ja arenguliste jaotuste kaudu. Võrdlust võimaldab mõlemale mälu käsitlusele omane semiootilisus. Lisaks sellele on kultuuri- ja individuaalse mälu tasandid ka mõlema autori järgi seotud. Vögotski jaoks on indiviidi areng läbipõimunud kultuurilist päritolu märkidega, mis organiseerivad individuaalset käitumist (Vögotski 1978: 24). Lotman leiab, et kultuur on individuaalse mälu analoogne (Ivanov jt 2013 [1973]: 118). Töö keskendub kahe teooria põhjal nende tasandite sarnasuste leidmisele. Lisaks on peatükis 3.4. eksplitsiitselt välja toodud individuaalse mälu toimimisel eristuv rõhuasetus kultuurimälule või individuaalsele mälu. Kummagi autori mälu teooria on võetud kultuuriteooria või indiviidi arengu kontekstist ja on selles töös mälu keskselt välja toodud.

Töös on kummagi autori teooriast esmalt kirjeldatud ja seejärel kahe tasandi eristuses võrreldud mälu ja märkide toimimist kogemuste, märkide või tekstide säilitamise ning töötlemise osas. Lotmani puhul on välja toodud tüpoloogiad, nagu kultuurimälu informatiivne ja kreatiivne tüüp. Vögotski kirjeldatud indiviidi mälu kirjeldab aga selle arengu kaks poolust – vahetu ja vahendatud. Vaid viimane on märgiline, mistõttu on see käesolevas töös esmatähtis. Kummagi autori käsitluste kirjelduste eesmärk pole kõikide mälu, kultuuri, indiviidi, teksti ja märgi omaduste ja funktsioonide iseärasuste spetsiifiline kirjeldamine. Kõik need mõisted leiavad aga töös käsitlust ning nende kirjelduste juures on tähtis esiteks indiviidi ja kultuuritasand, teiseks mälu semiootilisus ja selle üldiste toimemehhanismide väljatoomine. Käesoleva töö eesmärgiks pole kahe

autori täielik võrdlus, vaid see piirdub Lotmani ja Võgotski põhjal semiootilise mälu kirjeldamisega indiviidi ja kultuuritasandil.

Esimeses sisupeatükis sõnastatakse mälu olemus ja toimimine Võgotski teoorias. Kirjeldatud on Võgotski teooria keskset aspekti, indiviidi arengut. Selles peatükis käsitletakse esmalt mälu ja märkide seotust, mille keskselt on Võgotski teooriale lähenetud. Seesugune semiootilise mälu rõhutamine on käesoleva töö panus Võgotski teooria kirjeldusse. See, mis ei tugine tema teooriale märkide ja mälu toimimisest, toetub tema arusaamale märgist kui inimkäitumise kultuurilisest vahendajast. Teine sisupeatükk kirjeldab Lotmani kultuurimälu käsitlust. Ta on Võgotskiga võrrelduna pööranud mälule märksa rohkem tähelepanu. Lotmani teoorias on keskne uurimisteema kultuur, kuid ta on seda korduvalt mälu või mälumehhanismidega samastanud (Ivanov jt 2013 [1973]: 118; Lotman 2013 [1985]: 1731; Lotman, Uspenski 2013 [1971]: 212). Seda käsitleb Lotmani kultuurimälu teooriat kirjeldava osa esimene alapeatükk. Töö kolmandas peatükis on eelnevalt kirjeldatud Võgotski indiviidi ja Lotmani kultuurimälu sisuliselt võrreldud. Võrreldud on märgi ja mälu seost, mälu toimimist ning tüpoloogilisi ja arengulisi jaotusi. Peatükis lõpus on näitlikustatud individimälu kultuurimälust sõltumine.

Käesolevas töös on Juri Lotmani teooria kirjeldamisel ja analüüsimisel lähtunud tema teoste eesti- ja ingliskeelsetest tõlgetest. Seega ei pärine Lotmani ideed venekeelsetest originaalteostest. Tema teooriat aitavad seletada veel Mihhail Lotmani teos „Struktuur ja vabadus I, semiootika vaatevinklist“ (2012) ja Marek Tamme „Juri Lotman ja kultuurimälu teooria“ (2013). Tamme artiklit on kasutatud abivahendina Lotmani teostest mäluga seonduva leidmiseks. Lev Võgotski teooria lähtub peamiselt ingliskeelsele artiklitest kokku toimetatud kogumikule „Mind in society“, mis pole samuti originaal-, ehk vene keeles. Sellele lisaks on töös mitmel korral toetunud ka Peeter Tulviste ja James V. Wertschi artiklile „L. S. Vygotsky and Contemporary Developmental Psychology“.

1. MÄLU VÕGOTSKI TEOORIAS

1.1. Vahetu ja vahendatud mälu

Mälul on Võgotski teoorias oluline roll inimõistuse ja selle arengu seletamisel. Mälu on psühholoogiline protsess ja funktsioon ning on seetõttu kõrvutatav näiteks taju või tähelepanuga. Võgotski leiab, et mälu ei tule uurida ainult iseseisva psühholoogilise funktsioonina, vaid ka seda teiste funktsioonidega suhestades (Vygotsky 1978: 51). Samuti toimuvad inimese arengus muutused korraga mitmetes funktsioonides (Vygotsky 1978: 49). Mälu on nendest funktsioonidest vaid üks ning arengu käigus see muutub koos teiste psühholoogiliste funktsioonide vaheliste suhetega (Samas: 49). Teoses „Mind in society“ on Võgotski käsitletud mälu kui kõige sobivamat psühholoogilist protsessi lapse märgioperatsioonide ning nende arengu kirjeldamiseks (Vygotsky 1978: 38). Mälu on parim näide, kuna „sellega tulevad selgelt välja märkide sotsiaalne päritolu ja nende ülioluline roll indiviidi arengus“ (Samas: 38). Käesolevas töös on esmatähtis mälu ja selle seotus kultuuriga. Teised psühholoogilised protsessid on sekundaarse tähtsusega.

Indiviidi ja kultuuritasandi võrdluse all silmas peetud peamiselt Lotmani kirjeldatud kultuurimälu ja Võgotski teooria põhjal indiviidi mälu. Samas on ka Võgotski enese jaoks individuaalne- ja kultuuritasand mõlemad semiootilised nähtused (Wertsch 1985: 16), mis on võrdluse võimalikkuse jaoks oluliseks eelduseks. Võgotski indiviidi mälu käsitlemise juures tuleb arvesse võtta arengu ajaloolisust ja märgiprotsessi terviklikkust ning protsessuaalsust. Võgotski teooriat iseloomustav arengu ajaloolisus tähendab ühest küljest seda, et individuaalse arengu erinevad etapid määravad järgmist etappi ja sõltuvad eelnevast etapist (Võgotski 1978: 46). Seeläbi on arengu käigus toimuvad transformatsioonid seotud üheks protsessiks (Samas: 46). Samas on tegemist ka

metodoloogilise omadusega (vt samas: 46). Indiviidi arengu „ajaloolisuse“ mõiste erineb Lotmani kirjeldatud „ajaloolisest“ kulturitüpoloogiast, millest on juttu peatükkides 2.3. ja 3.3.2.

Võgotski ei paku mälule otsest definitsiooni, kuid kirjeldab seda kahe peamise jaotusega (Vygotsky 1978: 38–40) – *loomulik mälu* ja *vahendatud mälu*. Loomulik mälu on vahetu (edaspidi on seda mälutüüpi nimetatud ka vahetuks mäluks) ja selle kasutamine sõltub täielikult välise stiimuli mõjust, sarnanedes seetõttu tajuga. See mälu ei tegele mitte märkide, vaid reaalse vahetute kogemustega (Vygotsky 1978: 38). Teises mälutüübis on mälu vahendatud, mis tähendab Võgotski jaoks märgioperatsiooni, milles lisandub tavalisele stiimul-reaktsioon suhtele teisene stiimul ehk märk. Erinevalt välisest stiimulist toimib teisene stiimul indiviidil, mitte keskkonnal, ehk vahendatud mälu ei sõltu mitte välistest stiimulitest, vaid märkidest. Märkide kasutamine muudab seejuures varasemat, inimese bioloogilisest arengust tulenevat käitumisstruktuuri ja psühholoogilised protsessid hakkavad sõltuma kultuurist (Vygotsky 1978: 38–40). Neid vahendatud mälule omaseid psühholoogilisi protsesse nimetab Võgotski kõrgemateks psühholoogilisteks protsessideks.

Võgotskil endal ja ka käesolevas töös on loomulikest psühholoogilistest protsessidest suurema tähelepanu all vahendatud protsessid. Erinevalt individipõhisest loomulikust mälust on vahendatud mälu seotud sotsiaalse käitumisega, sest „[...] märgioperatsioonid on sotsiaalse arengu teatud tingimuste tulem“ (Vygotsky 1978: 39). Võgotski seob sotsiaalsuse kultuuriga, öeldes, et kõrgemad psühholoogilised protsessid on sotsiokultuurilist päritolu (Vygotsky 1978: 46). Kõik kultuuriline on sotsiaalne (Võgotski 1981: 164). „Kultuur on inimese sotsiaalse tegevuse ja sotsiaalse elu tulem“ (Samas: 164). Neid protsesse, sealhulgas ka mälu, saab seetõttu nimetada kultuuripsühholoogilisteks protsessideks.

Keeruka inimkäitumise, mille all mõtleb Võgotski vahendatud psühholoogilisi protsse, aluseks on märgid (Vygotsky 1978: 24). Seetõttu on Võgotski teoorias semiootilise mälu kirjeldamine seotud märgiprotsesside toimimise kirjeldamisega. Märgid mõjutavad olulisel määral inimese psühholoogilisi protsesse. Need „transformeerivad

psühholoogilised operatsioonid kõrgemateks ja kvalitatiivselt uuteks vormideks ning lubavad inimestel välise stiimuli [märgi] abil enda käitumist väliselt kontrollida“ (Vygotsky 1978: 24). Nende kasutamine organiseerib meie käitumist ja muudab mälus toimivaid organiseerimis- ja sünteesimismehhanisme (Vygotsky 1978: 24, 32). Samuti on indiviid ja kultuur märkide kaudu seotud, sest märgid on Vögotski järgi sotsiaalset ja kultuurilist päritolu (Vygotsky 1978: 39, 46). Seega on nende kaudu meie psühholoogilised protsessid, näiteks tähelepanuvõime ja taju kultuuriliselt reguleeritud. Lühidalt, meie käitumine ja kogemused on kultuurist sõltuvad, tulenedes märkide sotsiaalsest päritolust. Me kasvame kultuuris ja meie ümber kasutatavad märgid on kultuurilist päritolu. Need märgid omandatakse internaliseerimisprotsessi käigus, mille tulemusena hakkavad kultuurilised märgid toimima sisemiselt. See tähendab, et välised operatsioonid rekonstrueeritakse sisemisteks (Vygotsky 1978: 40), mille kaudu on inividid kultuurist sõltuvad.

1.2. Märk ja mälu

Märk on olemuselt teisene stiimul, mis on kunstlik ehk inimese enese loodud (Vygotsky 1978: 39). See seob vahendatud protsessis endas stiimuli ja reaktsiooni suhte (Vygotsky 1978: 40), ehk märgi kui vahendaja eesmärk on seda suhet tähistada. Märkide näiteks on keelemärgid, mille juures pöörab Vögotski tähelepanu eriti kõnele, mis on otseselt seotud märkide kasutamisega. Kultuuriliste käitumisvormide, kõne ja tööriistade kasutamine, omandatakse juba lapseas (Vygotsky 1978: 46). Vögotski paigutab inimese arengu lahknemise ahvi arengust just kõne tekke juurde (Vygotsky 1978: 23). Kõne omandamine on lahutamatu seotud märkide ja nende kasutamise omandamisega.

Wertsch on Vögotski lähenemist kirjeldades tõdenud, et võimel vaid välises keskkonnas olevate stiimulite kõrval ka iseenda käitumist reguleerivaid stiimuleid luua on oluline roll kõrgemate mentaalsete protsesside defineerimisel (Wertsch 1985: 91). Inimese

loodud stiimulite, ehk märkide, kasutuselevõttu ja nende olulisust vahendatud protsessides kirjeldab internaliseerimis-protsess. Selle käigus rekonstrueeritakse väline operatsioon sisemiseks ja interpersonaalne protsess muutub intrapersonaalseks, mille tulemusena kujuneb lõplikult välja vahendatud mälu (Vygotsky 1978: 56–57). Internaliseerimisprotsess on oluline, kuna selle käigus kujunevad indiviidi loomulikud psühholoogilised protsessid kultuurilisteks.

Kultuuriliste käitumisvormide internaliseerumise käigus rekonstrueeritakse psühholoogiline tegevus märgiprotsesside alusel. Loomadele iseloomulikud psühholoogilised protsessid kaovad; need ühendatakse sellesse [uude] käitumissüsteemi, taasluuakse kultuuriliselt ja moodustavad uue psühholoogilise entiteedi. Väliste märkide kasutamine rekonstrueeritakse samuti täielikult. Märgioperatsioonide arengulised muutused on samad, mis leiavad aset keeles. Välise või kommunikatiivse kõne aspektid, nagu ka egotsentriline kõne, pöörduvad „sissepoole“, saades aluseks sisekõnele. (Vygotsky 1978: 57)

Võgotski sõnastab selles tsitaadis märkide kultuurilise päritolu ja väljendab inimarengu kahte peamist etappi. Üks, mis on omane ka teistele loomadele ning teine, mis on vaid märkidest sõltuvaid inimesi iseloomustav. Selle keskmeks on kahte etappi ja mälutüüpi siduv internalisatsioon. Võgotski seob internalisatsiooni ka kõnega, tuues välja välise, ehk sotsiaalse ja kommunikatiivse, ning sisemise, ehk enese tegevusele orienteeritud autokommunikatiivse kõne. Indiviidi arengus eelneb sotsiaalne kõne sisekõnele (Võgotski 1978: 27). Sotsiaalse kõne käigus omandatakse märgid ja kasutatakse neid väliselt. Hiljem õpitakse neid kasutama ka sisemiselt. Käesolevas töös on kõnes kasutatavaid sõnu, ehk keelemärke, mõistetud inimese loodud vahendina rääkimaks objektidest ja nähtustest ilma neid vahetult kogemata. Sellele vastandub mittemärgilisi loomulikke psühholoogilisi protsesse iseloomustav vahetu kogemus.

Märgi internaliseeritud olemuse paremaks mõistmiseks tuleb seda eristada tehnilisest tööriistast, mille mõlema kasutamist nimetab ta kultuurilisteks käitumisvormideks (Vygotsky 1978: 46). Võgotski nendib (1978: 53–55), et märki on tööriistaga samastatud, kuid see on vaid osaliselt õigustatud. Mõlemad iseloomustab vahendav funktsioon (Vygotsky 1978: 54), olles abivahendid inimese enda eesmärkide täitmiseks. Märk ja tööriist erinevad aga selle poolest, milliste eesmärkide täitmiseks neid

kasutatakse (Vygotsky 1978: 55). Tulviste ja Wertsch (1992: 551) kirjeldavad seda eristust läbi kultuuriliste vahendite mõiste. Kultuurilised vahendid¹ tähendavad „psühholoogilisi vahendeid“ ehk märke, eristudes „tehnilistest vahenditest“ ehk tööriistadest. Vögotski kirjeldab (1978: 53–55) tööriista ja märgi peamise erinevusena tööriista suunatust väljapoole, eesmärgiga kutsuda esile muutusi objektides. Märk aga ei muuda objekti, vaid on sisemiselt orienteeritud vahend enda käitumise mõjutamiseks. Seega on märgi ja tööriista kasutamine olemuselt erinevad, kuid vaid nende kombineerimisel psühholoogilises toimimises saab rääkida kõrgemast käitumisest ja kõrgematest psühholoogilistest funktsioonidest (Samas: 53–55).

Vahendatud psühholoogilisi protsesse selgitab Vögotski kirjeldatud (Vygotsky 1978: 35–37) tähelepanu. See on seotud mäliga nii, nagu see on seotud ka teiste psühholoogiliste protsessidega. Inimese tähelepanu eristab teiste loomade omast võime tajuvälja rekonstrueerida, mistõttu oleme suutelised ise määrama, millele me kõigest tajutavast tähelepanu pöörame. Selles tähelepanu keskme valikus on oluline roll sõnadel. Kõne abil loob inimene lisaks ruumilis-visuaalsele ka ajalise välja, mis on talle sama reaalne kui visuaalne väli. Seetõttu „näeb inimene mineviku tegevustest lähtuvalt muutusi oma vahetus olukorras ja saab olevikus käituda vastavalt tuleviku vaatepunktile“ (Vögotski 1978: 36). Teisisõnu, kõne võimaldab nii mineviku kui ka oleviku ühte tähelepanu välja ühendada ja seeläbi ollakse suutelised tulevikku arvestavalt käituma eesmärgile orienteeritult.

Mineviku ja oleviku ühte tähelepanuvälja ühendamine on inimese mälu omapära, mis on võimalik vaid kogemuste märkide abil organiseerimisega. Seeläbi suudame minevikku ja olevikku sünteesida (Samas: 36). Sünteesi kaudu on võimalik käsitleda

¹ Kultuurilised vahendid on originaalis „*cultural tools*“. Tuleb tähele panna, et „*tools*“ on tõlgitav nii tööriistadeks kui ka vahenditeks

tulevikku, mis on sarnaselt minevikule, märkide vahendatud. Mälus loob märkide kasutamine ühtse ja efektiivse minevikku, olevikku ja tulevikku ühendava süsteemi (Vygotsky 1978: 36–37). See süsteem võimaldab eesmärgipärase käitumise ja selle märgiliselt tähistamise (Vygotsky 1978: 36–37).

Märkidest sõltuv vahendatud mälu on kultuurilist päritolu ja sotsiaalselt omandatud. Selles mälutüübis organiseerivad ja sünteesivad mäluseoseid märgid. Vahendatud mälu mõistetud kultuuriliselt organiseeritud mäluna, milles on vahendajaks märk. Märgid suhestuvad omavahel ning neile on omane organiseeriv ja sünteesiv funktsioon. Selle näiteks on mineviku ja oleviku kogemuste sünteesimine (vt Vygotsky 1978: 36), mis on võimalik vaid läbi märkide. See tähendab, et on vabanetud vahetule mälule omasest reaalistest kogemustest sõltumisest. Märkide ja vahendatud mälu seosele tuginedes nimetatakse siin töös vahendatud mälu ka märgiliseks mäluks.

1.3. Indiviidi areng

Loomulikul ja vahendatud mälul on ka vahevormid, „[...] mis asetsevad bioloogiliselt antu ja kultuuriliselt omandatu vahel“ (Vygotsky 1978: 46). Need vahevormid on üksteisega seotud, olles loomult ajaloolised. Ajaloolisus on seotud arengu dünaamilisusega, mis iseloomustab inimarengut sünnist surmani (Vygotsky 1978: 127–128). Vygotski kirjeldab arengu ajaloolisust järgnevalt:

[...] Laste märgikasutus ei ole lihtsalt leiutatud ega vanemate poolt pärandatud; pigem tuleneb see [märgikasutus] millestki, mis pole algselt märgioperatsioon, kuid saab selleks peale kvalitatiivseid muutuseid. Iga seesugune transformatsioon on eelduseks järgmisele etapile ja on ise järgneva poolt mõjutatud; seega on muutused seotud nagu ühe protsessi etapid ja loomult ajaloolised. (Vygotsky 1978: 46)

Areng tähendab kvalitatiivseid muutuseid ja teel keeruliste märgioperatsioonideni läbitakse mitmeid vahepealseid psühholoogilisi süsteeme (Vygotsky 1978: 45–46).

Mälu arengut loomulikust vahendatuks, ehk internaliseerimis-protsessi, nimetab Võgotski teisisõnu märgioperatsioonide loomulikuks ajalooks (Vygotsky 1978: 45–46). Sünonüümselt saab rääkida ka kõrgemate psühholoogiliste funktsioonide arengu ajaloost (Vygotsky 1978: 46).

Kõrgemate psühholoogiliste protsesside kujunemist kirjeldab N. G. Morozova eksperiment (kirjeldatud Vygotsky kaudu 1978: 46–47), kus lastele anti meeldejätmiseks grupp sõnu. Meeldejätmisel olid abivahenditeks (teisesteks stiimuliteks ehk märkideks) pildid. Eelkoolieas lastele oli piltide sihikindel märkidena kasutamine võõras. Kui laps püüdis pildi abil sõna mäletada, oli pildi järgi sõna meenutamine raske. Selles arenguetapis ei suuda laps teisesese stiimuli abil esmast stiimulit ehk sõna meenutada. Teises kirjeldatud arenguetapis on see seos võimalik, ehk laps suudab pilti meeldejätmisel edukalt abivahendina kasutada (Samas: 46–47). Sellisel juhul kasutatakse pilti välise mnemoonilise vahendina (Võgotski 1978: 12–13, 49). Teise kirjeldatud arenguetappi jõudmine on aga samuti kvalitatiivsete muutustega protsess. Täiskasvanu, kellel on täielikult välja arenenud märgiline mõtlemine, suudab märke kasutada ka internaliseeritult. Seega kujuneb märgiline mälu lõplikult välja internaliseerimis-protsessiga.

Internaliseerimise tulemusena muutub väline sotsiaalne kõne sisekõneks (Võgotski 1978: 27). Arenguliselt paigutub nende kahe kõne vahele egotsentriline kõne (Samas: 27). Egotsentriline kõne sarnaneb sisekõnele, kuna on enesele suunatud (vt Võgotski 1978: 25). Erinevalt sisekõnest, on see aga väline ja selles osas sarnane sotsiaalsele kõnele. Sisekõne saab pidada Võgotski vahendatud protsesside keskmeks, sest keel on inimesele iseloomulik märgisüsteem, mis eristab meie mõtlemist teistest loomadest. Kõne kaudu omandatud keel on märgisüsteem, mis kujundab meie psühholoogilised protsessid kõrgemateks psühholoogilisteks protsessideks.

Inimese taju sõltub kõnest ja keelest (Vygotsky 1978: 31–33). Kõne on tihedalt seotud tähelepanuga, milles on keel, täpsemalt sõnad, vahendiks, mis võimaldavad tajutud elemente eristada. Laps tajub seeläbi maailma mitte ainult läbi silmade, vaid ka läbi kõne, lisades loomulikule vahetule tajule keerukama vahendatud protsessi. Võgotski

enda teooriast kirjeldab seda mõtet lapse kultuurilises arengus pöördepunktiks olev kirjakeel (Võgotski 1978: 106), mis on samuti internaliseerimis-protsessist ja arengu ajaloolisusest sõltuv. Võgotski (Samas: 106) järgi on kirjakeel sümbolite ja märkide süsteem.

Seda süsteemi [kirjakeelt] iseloomustab teise järgu sümbolism, mis muutub järk-järgult otseseks sümbolismiks. See tähendab, et kirjakeel koosneb märgisüsteemist, mis määrab kõnekeele helid ja sõnad, mis on omakorda märgid reaalsele entiteetidele ja suhetele. Tasapisi see vahendaja, kõnekeel, kaob ja kirjakeel muudetakse märgisüsteemiks, mis sümboliseerib otseselt entiteete ja nende vahelisi suhteid. (Võgotski 1978: 106)

Kirjakeel on märgisüsteem, mis on algselt kõnekeelest otseselt sõltuv, kuid omandab hiljem suurema iseseisvuse. Võrreldes kõnekeelega tekib arengus kirjakeel hiljem ja pole iseseisvalt niivõrd lihtsalt omandatav kui kõnekeel (Samas: 106).

Mälu arengu ajaloolisus seisneb varasemate arenguetappide aktuaalsuses ka hilisemas arenguetapis. Märgiprotsesside arengus leiab aset transformatsioon, millega muutub inimlapse loomulik areng märgiliseks arenguks (Vygotsky 1978: 24). See tähendab, et algetest loomulikest psühholoogilistest protsessidest jõutakse kõrgemate, vahendatud protsessideni. Arengu ajaloolisuse näiteks on näiteks mnemoonilised vahendid, mis omandatakse enne kui täiskasvanule omane vahendatud mõtlemine on täielikult väljakujunenud. Mnemoonilised vahendid on *välised* abivahendid millegi mäletamiseks (Võgotski 1978: 12–13). Näiteks murrab metsas eksinud inimene oksa, et juba läbikäidud kohta ära tunda. Sellel oksal on tema jaoks kindel tähendus, tähistades juba viibitud kohta, olles seega mäletamisel abivahendiks. Ajaloolisus tähendab antud näites seda, et kuigi täiskasvanud inimesed kasutavad internaliseeritud märke, ei kaota mnemoonilised vahendid siiski tähtsust.

Võgotski on mnemooniliste vahendite näidetena toonud välja kirjasõna ja, samuti vahendatud mälu iseloomulikud, sõlmed nõõril ja täkitud puupulgad (1978: 39). Nii kirjasõna kui ka täkked puul on indiviidil välised abivahendid meenutamiseks. Mõlema meetodiga on võimalik talletada näiteks arvu kümme. Puupulgal võib see väljenduda kümne täkkega ja kirjakeeles numbriga „10“ või arvsõnaga „kümme“. Mnemooniliste

märkide tähendus võib olla teada vaid ühele indiviidile. Näiteks metsas murdunud oks nähes ei pruugi nende tähendus olla kõigile arusaadav, kuid inimene kes need murdis, teab et see tähistab juba käidud rada. Sellele vastandub kultuuriliselt reglementeeritud keel, mille tähendus ei piirdu seda kasutava üksikindiviidiga. Kirjakeel on aga varases arengus samuti mnemooniliseks vahendiks, olles sotsiaalse kõne poolt vahendatud.

Kõrgemate psühholoogiliste protsessidega indiviid on kultuurist sõltuv. See sõltuvus tuleneb märkide sotsiokultuurilisest omandamisest. Kõrgemate protsesside arengus on märgid esmalt kasutusel väliselt, nagu sotsiaalses kõnes ja mnemooniliste vahenditega. Märkide sisemine kasutamine omandatakse välise märgikasutuse internaliseerimisega. Internaliseerimis-protsessiga omandatud sisekõnega organiseerivad märgid indiviidi enda käitumist. Väljakujunenud vahendatud psühholoogiliste protsessidega indiviid ei kasuta märke, keelt ja kõne ainult sisekõnes. Individuaalsete märgiprotsesside loomuliku arengu lõpuks on indiviid omandanud nii sotsiaalse kõne kui ka sisekõne. Ta on suuteline mäletamisel märke kasutama nii sisemiselt kui väliselt.

1.4. Märkide funktsioneerimine

Võgotski ei ole mälu funktsioneerimist süstemaatiliselt ise kirjeldanud. Vahendatud ehk märgilise mälu käsitlus lähtub siinkohal sellest, et Võgotski teoorias on märgid ja mälu omavahel otseselt seotud.

Isegi võrdlemisi lihtsad operatsioonid, nagu meenutamiseks sõlme sidumine või pulgale tükke tegemine, muudavad mälu protsessi psühholoogilist struktuuri. Need laiendavad mälu toimimist väljapoole inimese närvisüsteemi bioloogilist tasandit ja lubavad sellel [mälu] võtta kasutusele kunstlikud, või enese loodud stiimulid, mida me nimetame märkideks. (Võgotski 1978: 39)

Käesolevas töös on märkide mõju mälule lähtuv nii nende mõjust inimekäitumisele kui ka sellest, mis Võgotski on mälu või vahendatud protsesside ja märkide suhete kohta

muud öelnud. Vögotski pole ise aga märke ja märgi ning mälu suhet kultuurilises aspektis selliselt kirjeldanud, mistõttu on käesoleva töö panus Vögotski teooria interpreteerimisse mälu funktsioneerimise kirjeldamine märgilisena, ehk semiootilisest vaatenurgast. See lähenemine on osaliselt Vögotski mälu ja märgiteooria laiendamine ja individuaalse- ning kultuuritasandi mälu semiootilisuse kontekstis sidumine. Ühtlasi hõlbustavad välja toodavad funktsioonid võrdlust Lotmani kultuuri-funktsioonidega ja on abiks vahendatud mälu toimemehhanismide seletamisel. Märkide funktsioneerimist näitlikustavad sõnade ja kõne funktsioneerimine. Lisaks on kõnel tähtis roll sotsiokultuurilist päritolu kõrgemate psühholoogiliste protsesside organiseerimisel (Vygotsky 1978: 22–24, 46).

Märgid funktsioneerivad indiviidi jaoks esiteks kultuuriliste tähenduste kandjatena. Tähendusena on mõistetud märgiga seotud entiteete ja suhteid, ehk märgid säilitavad neid ja need on kultuurilised. Need tähendused eksisteerivad vaid kindla märgisüsteemi, nagu ühe keele suhtes. Näiteks omab sõna kindlat tähendust vaid keeles, kuhu see sõna kuulub, erinedes seejuures sama keele teistest sõnadest. Tähenduse määratlus ja selle suhe märgiga jääb aga hilisemas individuaalse ja kultuuritasandi võrdluses käesolevast tööst välja. Vögotski teooriat kirjeldades on tähtsam mälu toimimine ning selle suhe märgi ja kultuuriga. Peale märgi seotuse kultuuriga, on märk sõltuv ka indiviidist, kuna säilitab nii kultuurilisi kui ka individuaalseid kogemusi.

Märgid mõjutavad inimeste käitumist seda organiseerides ja seeläbi uusi käitumisvorme luues (Vygotsky 1978: 24). Täiskasvanud inimese psühholoogilistes protsessides seotakse nii tajuvälja erinevad elemendid kui ka terviklik tajuväli märkidega. Seega on inimese taju keelest ja kultuurist sõltuv, mistõttu on meie mõistetud ja ka tajutud maailm märkide poolt vahendatud. Indiviidi kõrgemate psühholoogiliste protsesside kultuurist sõltumist ilmestab Umberto Eco (1999: 57–59) poolt teises kontekstis toodud näide, kus Marco Polo kirjeldab ninasarvikut. Kuna sellist looma polnud tema kultuuriruum talle teadaolevalt varem kirjeldanud, puudus sõna „ninasarvik“. Marco Polo sobitas looma olemasolevasse süsteemi, kasutades selleks üksarviku mõistet, tuues samas välja selle erinevused üksarvikust ja sarnasused teiste loomadega. Seeläbi

ühildati see loom olemasoleva kultuurilise märgisüsteemiga, kirjeldades üksarvikut piisoni karvkatte, elevanti jalgade ja metskuldi peaga. Oluline on see, et ta lähtus seejuures täielikult olemasolevast märgisüsteemist.

Sel viisil ninasarviku kirjeldamine toimub kasutuses olevate märkide uudse suhestamisega. Marco Polo lähtus ninasarviku kirjeldamisel talle teadaolevast märgisüsteemist ja lõi märke ümber organiseerides uue looma, kes asendas varasemat üksarvikut. Kirjeldatud on ninasarviku mõiste olemasolevasse märgisüsteemi paigutamist. Marco Polo kasutatavas keelemärkide süsteemis see loom puudus. Ta lõi ninasarviku määratluse olemasoleva „üksarviku“ ja teiste keelemärkide sünteesimisega. See kirjeldab ühelt poolt reaalsete objektide taju, ehk indiviidi võimet näha objekti selle terviklikus tähenduses, sõnana (Võgotski 1978: 33). Teisalt on tegemist n-õ reeglit kinnitava erandiga indiviidi kultuurist sõltumisest. Kuigi Marco Polo polnud ise ninasarvikut varem näinud, võinuks ta kultuurimälu kaudu teada, et see, keda ta nägi, oli ninasarvik. Kuid ka kultuurimälu puudus vastavale loomale viitav mõiste, mistõttu ta sünteesis tema määratlemiseks olemasolevaid kultuurilisi märke.

Võgotski järgi seostatakse vahendatud psühholoogilistes protsessides omavahel eristuvad elemendid keelekasutuses lauseks (Vygotsky 1978: 31–33). See kirjeldab märkide organiseerivat ja sünteesivat funktsiooni. Organiseerimine on olemasolevate märkide suhestamine ja sünteesimine on olemasolevate märkidega uue loomine. Uue loomine toimub läbi organiseerimise, mistõttu on need osaliselt käsitletavad ühe funktsioonina. Ninasarviku ja Marco Polo näitest erineb see selle poolest, et Võgotski ei räägi tähenduse põhiseest organiseerimisest, vaid kognitiivsete kogemuste organiseerimisest, mis sarnaneb mõneti süntaktilise lausekorrastusega. See on käesolevas töös esile tõstetud eelneva, kontseptuaalse konstrueerimine kõrval, mida on käsitletud vähem põhjalikult.

Võgotski on kirjutanud sünteesivast funktsioonist verbaliseeritud taju ja tajuvälja kontekstis. Sünteesiv funktsioon on verbaliseeritud tajus selle arengu ühes etapis tekkiv funktsioon (Vygotsky 1978: 32). Seda kirjeldab kõrgemates psühholoogilistes protsessides mineviku ja oleviku omavahel suhestamine (Vygotsky 1978: 36). Võgotski

on öelnud, et „mineviku olukordade ja tegevuste verbaalse formuleerimise kaudu vabastab laps end vahetu meenutamise piirangutest; tal õnnestub mineviku ja oleviku sünteesimine vastavalt enda vajadustele“ (Samas: 36). See on nii kõrgemate psühholoogiliste protsesside tulemus kui ka nende tingimuseks. Erinevate ajatelgede sünteesimisvõimet eeldab näiteks planeerimisvõime (Samas: 36), kuna see seob teatavad mineviku, oleviku ja tuleviku sündmused ühtseks lineaarseks protsessiks.

Võgotski on sõnastanud sünteesiva funktsiooni olulisuse mälu jaoks järgnevalt: „võimalus mineviku ja oleviku nägemisvälja elemente (näiteks tööriist ja eesmärk) ühte tähelepanuvälja ühendada viib elulise tähtsusega funktsiooni, mälu, rekonstrueerimiseni“ (Vygotsky 1978: 36). Selleks loob tingimused märkide kasutamine, võimaldades mineviku, oleviku ja tuleviku elemente ühendava süsteemi tekke (Vygotsky 1978: 36–37). Püüdes seletada selle Võgotski mõtte tagamaid, on märgid need, mis asuvad mineviku, oleviku ja tuleviku kogemusi tähistama. Nende ühte tähelepanuvälja ühendamine on taas näiteks nii organiseerivast kui ka sünteesivast funktsioonist.

Uue loomine läbi semiootilise sünteesi on sarnane Toomela kirjeldatud (Toomela 2000: 8) protsessile, milles tajuorganid tõlgivad keskkonnast vastu võetu sümboliteks ja seejärel tagasi sensorseteks representatsioonideks. Tajuorganite poolt vastu võetu tõlgitakse märkideks (Toomela 2000: 8 – sümboliteks), mis võimaldab neid kombineerida viisil, mis poleks sensorsete representatsioonidega võimalik. Seejärel tõlgitakse uued kombinatsioonid taas sensorseteks representatsioonideks. Selle tulemusena omandavad algsed sensoorsed kogemused tähendused, mis neil märkide vahendatuseta puuduksid (Samas: 8). See näitab märkide olulisust täiskasvanu mõtlemises. Sellest lähtuvalt võib individuaalse kogemuse semiotiseerimist kirjeldada kui sensorsetele representatsioonide märkidega suhestamist. Märgid, millega sensoorne representatsioon suhestub, on algupäraselt kultuurilist päritolu, kuid indiviidi poolt kasutusele võetud. Sellega seostuvalt võimaldab märgi kasutamine võrrelda ühte kogemust varasematega ja neid sünteesida, mille tulemuseks on uus tähendus.

2. MÄLU LOTMANI TEOORIAS

2.1. Kultuur ja mälu

Kultuurisemiootika teesides (Ivanov jt 2013 [1973]: 118) on kultuuri võrreldud kollektiivse mälumehhanismiga, mis on indiviidi mälega analoogne. Kultuurile kui mälumehhanismile viitavalt on Lotman kultuuri sõnastanud salvestatud teateid säilitava ja uusi teateid välja töötleva mälumehhanismi või süsteemina (Lotman 2010: 29; Lotman 2013 [1985]: 1731; Lotman, Uspenski 2013 [1971]: 212 jm). Mälumehhanismil on kultuuri tomimises tähtis roll ja Lotman on seda korduvalt rõhutanud. „Kultuurimälu“ on „mälu“ mõistega käesolevas töös suures osas kattuv. Ka Marek Tamm leiab Lotmani kultuurimälu käsitlevas artiklis (Tamm 2013: 1747), et rääkides kultuurimälu mõistest üldiselt, on see „kultuuri“ mõistega peaaegu sünonüümne (Samas: 1747).

Mälu ja kultuuri mõiste segunemine tuleb välja mitmetes Lotmani artiklites. Näiteks iseloomustab 1970. aastal välja pakutud kultuuri üldine määratlus ka mälu: „Kogu mittepäriliku informatsiooni ja selle organiseerimis- ning säilitamisvahendite summa“ (Lotman 2010: 29). Kollektiivsuse mõistega seotult on ta kultuuri ja mälu samastanud järgnevalt, sõnastades ühtlasi ka kultuurimälu-funktsioonid: „semiootika vaatevinklist kujutab kultuur endast kollektiivset intellekti ja kollektiivset mälu, s.t ta on teatud teadete (tekstide) hoidmise ja edastamise ning uute väljatöötamise indiviidiülene mehhanism. Selles mõttes võib kultuuriruumi määratleda kui teatud ühismälu ruumi, mille piirides mingid ühised tekstid võivad säilida ja aktualiseeruda“ (Lotman 2013 [1985]: 1731).

Kuigi Lotmani jaoks on kultuur ja mälu lahutamatud, on neid tinglikult võimalik ka eraldi vaadelda. Juba toodud viites väljendus see mälu käsitlemisel kultuurimehhanismina. Siinkohal tuleb kultuuri ja mälu eristus esile mälu käsitlemisel nii indiviidile kui ka kultuurile omase mehhanismina. Kultuuri ja mälu tinglik eristamine võimaldab välja tuua individuaalse ja kultuurimälu paralleelid ja seletab lahti mälu olemuse laiemas pildis. Individuaalse- ja kultuuritasandi isomorfia seletamisel on abiks juba mainimist leidnud *kollektiivi* mõiste. Kollektiivi on võimalik vaadelda kui keerukama ehitusega indiviidi, viidates kollektiivi ja indiviidi vahelisele analoogiale (Ivanov jt 2013 [1973]: 118). Lotman kirjutab: „Niisama nagu individuaalsel teadvusel on oma mälumehhanismid, loob kollektiivne teadvus, kui avastab vajaduse midagi kogu kollektiivile ühist fikseerida, kollektiivse mälu mehhanismi“ (Lotman 1999 [1987]: 78). Kollektiivi ja kultuuri samastamine tuleneb kultuuri lahutamatus seotusest kollektiiviga. Kultuur on kollektiivi jaoks „[...] vältimatu eeldus, milleta tema eksistents oleks võimatu“ (Lotman 2013: 27).

Ehkki tavapäraselt seostatakse mälu individuaalsete psühholoogiliste protsessidega, näiteks nii nagu Vögotski seda teinud on, seostab Lotman mäluga hoopis kultuurilised protsessid. Lotman mitte ainult ei seosta mälu kultuuriga, vaid kasutab mälu mõistet sageli kultuuriga sünonüümselt. Seetõttu on mälu ja kultuuri mõistete võrdlus käesolevas töös oluline. Kultuur ja mälu on Lotmanil piisavalt sünonüümsetena kasutatud ja mõistetud, et neid ka käesolevas töös koos käsitleda. Ka kultuuri- ja mälumehhanismid, mille kirjeldamine seisab veel ees, ei vaja teineteisest eristamist.

2.2. Tekst

Kultuurimälu toimib läbi tekstide ja selle funktsioonide mõistmiseks tuleb mõista teksti olemust ja selle suhet kultuuriga. Tekstidega toimiv kultuur on semiootiline. Nii kultuur kui ka mälu Lotmani teoorias seotud märkidega, mis väljendub peamiselt kultuuri

tekstuaalses iseloomus. Lotman seob kultuuri märgisüsteemiga, nagu keel. Eluolulise informatsiooni „[...] kogumise vahendite kontsentreerimise ja säilitamise võimalus saab märkide ja märgisüsteemide (keelte) tekkimise momendist hoopis teistsuguse iseloomu ning kuna just nimelt pärast seda tekib inimspetsiifiline informatsiooni kogumise vorm, on inimkonna kultuur oma ülesehituselt märgiline ja keeleline“ (Lotman 2010 [1970]: 31). Kultuuri keelena vaatlemine tähendab seda, et kultuur on struktuursetele reeglitele allutatud märgisüsteem (Samas: 31). Keelte vahelisest erinevusest lähtuvalt on ka kultuurimälu nii ühtne kui ka erinev. Ühtse keele jaoks on vajalik kollektiivi ühine mälu, samas kui erinevad keeled eeldavad mälu erinevat iseloomu (Lotman 2013 [1986]: 1738).

„Tekst on tervikliku tähenduse ja tervikliku funktsiooni kandja“ (Ivanov jt 2013 [1973]: 109). Tervikut kujutav tekst ei jagune üksikmärkideks (Samas: 109), selles mõttes, et tekst on suurem kui tema komponentide summa ning komponentideks lahutamisel kaotab tekst oma tähenduse. Alternatiivses sõnastuses on tekst märkide järgnevus (Samas: 109). Mõlemal juhul on tekst struktureeritud märkide kogum (Lotman 2010 [1971]: 99). Sama eristus teksti toimimise mehhanismides on välja toodud ka tekstide näitel, mis on kas lineaarses-diskreetsetes või mittediskreetsetes-kontinuaalsetes keeltes (Lotman 2002 [1978]: 2649). Tekstide puhul, mis on diskreetsetes keeltes, jaguneb tekst selgelt märkideks ja tekst on märgi suhtes sekundaarne (Lotman 2002 [1978]: 2650). „Kontinuaalsetes keeltes on esmane tekst, mis ei lagune märkideks, vaid on ise märk ja märgiga isomorfne“ (Samas: 2650). Lotman kasutab näitena näo järgi isikute tuvastamist – diskreetsetes-lineaarses tekstis tuvastatakse tundmatul isikul sarnaseid näojooni, kuid kontinuaalses tekstis tuntakse tuttav nägu ära tervikuna (Samas: 2650)

Lotman läheneb artiklites „Mälu kulturooloogilises valguses“ (Lotman 2013 [1985]: 1731–1735) ja „Kultuurimälu“ (Lotman 2013 [1986]: 1736–1746) tekstiloomele teise nurga alt, kui peatükis 2.4.1. kirjeldatav ajalookogemuse tekstiks muutumine. Ta kirjutab, et tekstide loomine ei toimu mitte ainult olevikus, vaid ka minevikus (Lotman 2013 [1985]: 1733). Seeläbi muutub tähtsaks tekstide aktualiseerumis- ja unustamisprotsess. See, mis on minevikus ja unustatud, võib üks hetk saada taas

aktuaalseks, kuid kontekst, milles seda teksti mõistetakse, on juba muutunud. Kultuurikoodid on vahepeal muutunud, mistõttu on tekstide tähendus teine. Tekste tõlgendatakse koodidele tuginedes ja kuna koodide muutumine on osa kultuuri ja mälu mehhanismist, on loomulik mineviku tekstide uuel kujul tõlgendamine. Seetõttu tekstid mitte lihtsalt ei säili ajas, vaid kasvavad tähenduselt, ehk peale erinevate tekstide koosseisu muutuvad ka tekstid ise.

Kultuurimälu iseloomustab selle sügavus, mis on seotud kultuuris talletatud informatsiooni mitmekesisusega. „Süvamälu kindlustavad keeleelemendid, mis on esiteks alid muutusele (täielik muutumatus muudab mälu olemasolu üleliigseks) ning teiseks võimelised säilima süsteemis nii oma invariantsuses kui ka variatiivsuses“ (Lotman 2013 [1986]: 1739). Invariantsus on elemendi stabiilsus, fakt, et elemendi variatiivsuse taga on ühtne teksti. Variatiivsus on aga teksti muutumine ajas ning seeläbi ühtse teksti tähenduse kasv, mille taga on teksti igal aktualiseerumisel uue kultuurikoodiga tähendustamine.

Mitte iga teade pole kultuuri jaoks tekst (Ivanov jt 2013 [1973]: 109). Teade võib esineda teksti, teksti osa või tekstide kogumina (Ivanov jt 2013 [1973]: 109). Lotman kirjeldab „Kultuurisemiootikas“ (2006 [1990]) kunstiteose loomisega kaasnevat teksti struktuurset keerukustumist (Lotman 2006 [1990]: 237).

Paljukihiline ja semiootiliselt heterogeenne tekst, mis on võimeline keeruliselt suhestuma nii teda ümbritseva kultuurikonteksti kui ka lugeja-auditooriumiga, lakkab olemast adressandilt adressaadile suunatud elementaarne teade. Ilmutades võimet kondenseerida informatsiooni, omandab tekst *mälu* [minu kursiiv – M.M.]. [...] Struktuuri komplitseerumise selles staadiumis ilmnevad tekstil intellektuaalse konstruktsiooni omadused: ta mitte ainult ei anna edasi temasse väljast poolt pandud informatsiooni, vaid ka transformeerib teateid ning töötab välja uusi. (Lotman 2006 [1990]: 237)

Tekst eristub seega selle viite kohaselt teatest selle poolest, et töötleb endas leiduvad elemendid ümber. See transformatsiooniprotsess on seega seotud mälu loomingulise aspektiga. Et loomingulisus avaldub pigem teksti kui teate tasandil, kirjeldatakse käesolevas töös järgnevalt nimelt teksti, mitte teate funktsioone.

2.3. Kaks kultuuritüüpi

Lotman eristab kahte kultuurimälu tüüpi – kirjakeelset ja suulist ehk mütoloogilist kultuurimälu (Lotman 2002 [1978]: 2647–2649; Lotman 1999 [1987]: 78–81; vt Lotman 2010 [1971]: 33). Nimetus „mütoloogiline“ lähtub seejuures artiklist „Kultuurifenomen“ (Lotman 2002 [1978]), olles omistatud mütoloogilisele teadvusele. Mütoloogiline teadvus ja müüt on ikoonilis-ruumilised ja vastanduvad ajale (Lotman 2002 [1978]: 2648). Selle näiteks on koopajoonised (Samas: 2648). Meieni jõuavad müütide tekstid aga transformeerituna sõnalis-lineaarsesse keelde (Samas: 2648). Müüti iseloomustab tsükliilisus, samas kui teises mälutüübis on tähtsad uued sündmused (Lotman 2002 [1978]: 2647; Lotman 1999 [1987]: 79). Neid näitlikustavad vastavalt kalender ja ajalookroonika, kusjuures „ajalugu, mida ajalookroonika kirjeldab, on üks kirja tekke kõrvalsaadusi“ (Lotman 1999 [1987]: 79). Müütilise kultuurimälu omaduseks on tekstide korduv taasesitamine ja keelelise mälu sihiks on tekstide arvu kasv (Samas: 79).

Mütoloogilises kultuuris asendavad kirja mnemoonilised sümbolid (Lotman 1999 [1987]: 80). Need võivad olla nii looduslikud, nagu puud ja põõsad, kui ka inimtekkelised, näiteks hauakääpad ja rituaalid, kuhu need on kaasatud (Samas: 80). Seal läbiviidud kombetalitused säilitavad toiminguga kaasnevaid tegusi, kujutlusi ja emotsioone (Samas: 80). Need toimingud ja sümbolid tagavad seega kultuuri püsivuse. Sedasorti kultuur on orienteeritud tulevikku, tähtsustades ennustajaid ja ennustusi. Ka valikuid tehakse mitte kirjakeelega kultuuriga sarnaselt mineviku põhjal, vaid järgides ennustajate või nõidade nõu (Võgotski 1978: 81).

„Kultuuri fenomenis“ on peale mütoloogilise ja seal nimetatud ajaloolise teadvuse vastandatud ka selle jaotusega parallele omavalt ikooniline ja sõnaline mõtlemine ning lapse ja täiskasvanu teadvus (Lotman 2002 [1978]: 2649). Lapse teadvuse kohta on kirjutatud, et see on enamjaolt mütoloogiline ning see ei kao ka täiskasvanueas (Samas: 2649). Need vastandused järgivad bipolaarset ülesehitust, mis iseloomustavad juba

mainitud lineaar-diskreetse ja kontinuaal-homöomorfse (kontinuaal-mittediskreetse) eristust (vt Samas: 2649).

2.4. Kultuurimälu ja teksti kolm funktsiooni

2.4.1. Säilitav ja loominguline funktsioon

2. ptk alguses sõnastatud kultuuri ja mälu seotud definitsioonides tulevad läbivalt esile säilitav ja loominguline funktsioon. Lisaks ka teateid edastav ehk kommunikatiivne funktsioon. Need kolm kultuuri iseloomustavat funktsiooni on sõnastatud ka Lotmanil endal kultuuri-funktsioonidena (Lotman 2001 [1990]: 11–19; vrd Tamm 2013: 1755; Lotman 2013 [1985]: 1731). Säilitav, loominguline ja kommunikatiivne funktsioon kirjeldavad tekstide toimimist kultuurimälus. Seetõttu on need funktsioonid omistatavad nii kultuurile kui ka selle allüksustele, nagu tekst.

Mälu võimet tekste säilitada on aga mõistetud teatud lihtsustusega (Lotman 2013 [1985]: 1732), sest „[...] mälu ei ole kultuuri jaoks passiivne hoidla, vaid moodustab osa tema tekstiloomemehhanismist“ (Lotman 2013 [1985]: 1735). Sellega vastandub mälu laeka- või laometafaorile (vt J. Lotman 2010 [1970]: 29; M. Lotman 2012: 182–183). Nagu Lotman on kirjutanud: „Mälu pole informatsiooni hoidla, vaid selle regenererimise mehhanism“ (Lotman 2013 [1986]: 1741). Lisaks tinglikule tekstide säilitamisele, millest aktualiseeruvad eri aegadel erinevat tekstid, toimub ka uute tekstide loomine ja tekstide edastamine.

Artiklis „Mälu kulturooloogilises valguses“ (Lotman 2013 [1985]: 1732) eristab Lotman kahte tüüpi mälu: informatiivset ja kreatiivset (loomingulist). Informatiivset tüüpi mälu „[...] hulka võib liigitada teatud tunnetusliku tegevuse säilitamise mehhanismid“ (Lotman 2013 [1985]: 1732). Informatiivses mälus on olulised viimased, aktuaalsed tekstid, ehk aktuaalne on lõpptulem, näiteks on olulised loodusteadustes kehtivad looduseadused, mitte aga ümberlükatud hüpoteesid. Neile eelnenud, kuid hiljem ümber

lükatud hüpoteesid pole enam aktuaalsed ega oma informatiivse mälu vaatepunktist väärtust.

Loomingulises mälus pole aktiivsed vaid ajaliselt viimased tekstid, ehk kõige uuem pole tingimata kõige väärtuslikum. Selles mälutüübis on informatiivne mälu allutatud kronoloogiale, arenedes ajavooluga kooskõlas ja samas suunas (Lotman 2013 [1985]: 1732). Loomingulises mälus on aktiivne kogu tekstide kiht, milles aktualiseeruvad erinevad tekstid, ehk toimub unustamine ja meenutamine (Lotman 2013 [1985]: 1732–33). Kultuurimälu loominguks vastandub ajale. Minevik ei ole sellest seisukohast möödas ja olnu on säilitatud kui olev (Samas: 1732–33). Loominguks tuleb esile eelkõige tekstide taasaktualiseerumisega, sest neid tõlgendatakse uute koodidega, ning tekstide omavahelise suhestumisega.

Informatiivset ja kreatiivset tüüpi mälu seostuvad kultuurimälu säilitava ja loominguks funktsiooniga. Need mälutüübid ja nendele vastavad funktsioonid iseloomustavad ka autokommunikatiivseid kultuuritekste. Loomingulist funktsiooni kirjeldab ka Mihhail Lotmani öeldu, et mällu salvestatu pole sageli sama, mis hiljem mälu poolt väljastatu, vaatamata sellele, et mäletaja ise seda erinevust ei tunneta (M. Lotman 2012: 182–183). Niimoodi on võimalik väita seetõttu, et mälu on töötlev, või teisisõnu, loov funktsioon.

Kultuurimälu säilitavat funktsiooni kirjeldavad *ajaloolisus* ja *ajalookogemus*. Ajaloolisus on siin mõistetud teisiti, kui Võgotski kirjeldatud indiviidi arengu ajaloolisus. *Tartu–Moskva* koolkonna liikme Boriss Uspenski ja Juri Lotmani kirjutatud artiklis „Kultuuri semiootilisest mehhanismist“ on juttu kultuuri ajalookogemusest.

Meie [koos Boriss Uspenskiga] käsitame kultuuri kui kollektiivi mittepärilikku mälu, mis avaldub teatava keeldude ja ettekirjutuste süsteemina. [...] Edasi, kuivõrd kultuur on mälu või teisisõnu mälusalvestis sellest, mida kollektiiv on juba läbi elanud, on ta vältimatult seotud möödunud *ajalookogemusega* [minu kaldkiri – M.M.]. Järelikult sünnihetkel kultuuri kui niisuguse olemasolu ei saagi sedastada; kultuur teadvustatakse alles post factum. (Lotman, Uspenski 2013 [1971]: 212)

Viimases tsitaadis on kultuur seotud ajalookogemusega seetõttu, et kultuur säilitab kollektiivi läbielatud. Seega sõltub kultuuris tajutav ajalugu kultuurimälu-mehhanismist. Kultuuri ei säilita mitte vahetus ajalookogemust, vaid teksti. Kultuurisisesed tekstide tekkemehhanismid on väga erinevad. Üks nendest mehhanismidest muudab kogemused – nii indiviidi kui kultuuritasandil – kultuuri osaks. See toimub kogemuse kultuuritekstiks muutumisega. „Kultuuri olemasolu ise eeldab, et tekib süsteem, reeglid, mille abil vahetu kogemus tõlgitakse tekstiks. [...] Sündmus salvestatakse, sellest saab mäluteksti element – kultuuri element“ (Lotman, Uspenski 2013 [1971]: 213). See kirjeldab „semioosinähtust ajaloos, ajalooretseptsioonile omast tegelikkuse semiotiseerimist (mis muudab pelgalt-sündmused ajaloosündmusteks ja teeb nendest ajaloolise vaatluse objektid) [...]“. Ajaloolisust on seega kultuurimälukontekstis mõistetud kui võimet minevikukogemusi säilitada.

Lotman on kirjutanud artiklis „Mälu kulturooloogilises valguses“, et kultuur „on teatud teadete (tekstide) hoidmise ja edastamise ning uute väljatöötamise indiviidiülene mehhanism“ (2013 [1985]: 1731). Kultuuri omadus tekstide hoida töötada välja uusi tekste on juba mainitud. Nendele on Lotman toonud välja ka kolmanda funktsiooni, kommunikatiivsuse. Tamme sõnastuses on need kolm funktsiooni *kommunikatiivne*, *loominguline* ja *mnemooniline* (Lotman 2001 [1990]: 11–19; vrd Tamm 2013: 1755). Kommunikatiivne tähendab teadete võimalikult adekvaatset edastamist; loominguline tähendab uue informatsiooni loomist; ja mnemooniline funktsioon on salvestav (Lotman 2001 [1990]: 11–19; vrd Tamm 2013: 1755). Seejuures, nagu Tamm on selgelt väljendanud, „sisuldasa on need funktsioonid kõik omavahel lahutamatu seotud ega saagi iseseisvalt toimida“ (Tamm 2013: 1755; lähtudes Lotman 2001 [1990]: 11–19). Nendest tõstatub kultuurisemiootilise analüüsi keskmesse just mnemooniline ehk säilitav funktsioon (Tamm 2013: 1755–1756).

Neid kolme kultuurimälu funktsiooni on senimaani töös käsitletud nii teadete kui ka tekstide kohta käivana. Siinkohal on aga lühidalt kirjeldatud nende mõistete erinevust. Teade on iseloomulik kommunikatsiooniprotsessile, olles seega tekstist rohkem seotud adressandi ja adressaadi suhtega. Kahe kommunikatsioonitüübi eristuses on

rõhutatud ka teate suunatus endale (autokommunikatsioon) või teisele. Tekst on teatega võrreldes aga sõltumatum. Selle eristuse tõttu on ka informatsiooni omavahelisel suhestumisel kasutatud pigem pigem teksti kui teate mõistet. „Kultuurisemiootika teesides“ on eristust kirjeldatud nii, et kuigi ka teade võib olla tekst, on tekst tervikliku tähenduse kandja (Ivanov jt 2013 [1973]: 109). Teate puhul on tegemist kultuurimälu-mehhanismis millegagi, mis pole veel aktualiseerimise käigus tähendust omandanud, vaid on lihtsalt kommunikatiivne teade. Teksti mõiste rõhutab seejuures aga tekstide sisemist struktuursust ja eelkõige struktuurset terviklikkust, koos oma kahetisusega kultuuris, ehk tekstuaalse invariantse ja variatiivsusega. Teate ja teksti küsimus on käesoleva töö jaoks piisavalt mõistetud juba mainitud tekstile omase loomingulisusega.

Kultuurimälu-mehhanismis on teksti säilitav roll seotud selle invariantsega, tähenduse teatava muutumatusega. Loomingulisus on sellele n-ö oponent, toetudes teksti variatiivsusele. Loomingulisus tuleb kultuurimälus välja informatsiooni kultuurimäus regeneerimisega, näiteks unustatud teksti taasrealiseerumisega kaasneva teksti tähenduse kasvuga.

2.4.2. Kommunikatiivne funktsioon

Kultuur on kommunikatsioonisüsteem ja täidab kommunikatiivseid funktsioone (Lotman 2010 [1970]: 31). Kultuuris vahetatakse pidevalt teated, seda nii siin töös käsitlemata tsentri ja perifeeria suhtes, kui ka mineviku ja oleviku vahel. Kommunikatsioonis on olemas adressaat ja adressant. Eristub autokommunikatsioon, milles on teade või tekst suunatud kultuurile enesele. Autokommunikatiivselt on ka kultuur ise terviklik teade, mida kollektiiv iseendale edastab (Lotman 2010 [1970]: 145). See enesega kommuniqueerimine on kultuuri mnemoonilise funktsiooni jaoks olulise tähtsusega (Lotman 2010 [1970]: 64) ning on seega tähtis ka kultuuris ja mälus üldiselt. Tänu sellele lisandub kultuurimällu autokommunikatiivne käsitlus kultuurist

endast, ehk teisisõnu enesekirjeldus, ja sellega seotud kultuuriline võime tõlkida iseennast metatasandile (Lotman 2010 [1970]: 64; Lotman 1999 [1987]: 42). Enesekirjeldus tagab kultuuri struktuurse terviklikkuse ja selle omadused informatsiooni reservuaarina (Lotman 2010 [1970]: 64).

Lotman jagab kõik inimkultuuri kommunikatsiooni- ja tekstiliigid kahte gruppi (Lotman 2006 [1990]: 340–342), millest esimesse kuuluvad „kommunikatiivaktid, mille eesmärgiks on konstantse informatsiooni edastamine. Selle süsteemi tõhusust hinnatakse selle põhjal, kui võrd puhtalt, s.o. kadude ja moonutusteta jõuab tekst adressandilt adressaadile“ (Lotman 2006 [1990]: 340–341). Teise „kommunikatsiooniakti eesmärgiks on informatsiooni töötlemine ja uue teabe produtseerimine“ (Lotman 2006 [1990]: 341–342). Süsteemi toimetõhusus sõltub siin ettemääramatust tähenduse muutumisest (Lotman 2006 [1990]: 341).

Selles jaotuses on kultuurimälu säilitav ja loov funktsioon osa kommunikatsiooniaktist. Esimest tüüpi kommunikatsiooniakti, kus on oluline informatsiooni muutumatu edasikandmine, iseloomustab säilitav funktsioon. Teises kommunikatsiooniaktis on oluline aga uue informatsiooni loomine ehk kultuurimälu loomingu funktsioon. Need kommunikatiivsed protsessid toimivad ka autokommunikatsioonis, milles Lotman eristab mnemoonilist ja avastus-inspiratsiooni tüüpi (Lotman 2010 [1970]: 73). Ta kirjeldab mnemoonilist tüüpi autokommunikatsiooni kui „endale selle teatamine, mis oli juba teada“ (Samas: 73). Lotman toob näideteks sõlme sidumise, sõlmkirja, raamatu lugemise kirjaoskamatu inimese poolt, kes seda peast teab (Lotman 2010 [1970]: 73–74). Teist tüüpi autokommunikatsiooni kirjeldab ta järgnevalt: „[...] minu poolt minusse sisestatud informatsioon korreleerub eelnenud informatsiooniga, mis on fikseerunud mu mälus, korrastab selle ja tulemusena saadakse väljundina märkimisväärne informatsioonihulga kasv“ (Lotman 2010 [1970]: 74).

Kultuurimälu kommunikatiivsust näitlikustab toimetaja töö. Talle on ette antud reeglid ja normid, mille järgi teksti töödelda. Ta võtab vastu teksti, vajadusel toimetab ja siis saadab selle tagasi. Mõnikord vajab tekst vähe muutmist, teinekord aga suuremaid ümberkorraldusi. Kuna toimetaja on inimene, siis ei toimu töö ka mehhaaniliselt ja

tulemus pole ennustatav. See kirjeldab seda, kuidas mälumehhanismis toimuvad alati kommunikatiivsed ja loomingulised protsessid, mis teateid transformeerivad.

3. LOTMANI JA VÕGOTSKI MÄLUKÄSITLUSTE VÕRDLUS

3.1. Semiootilisuse kaks tasandit

Juri Lotmani ja Lev Võgotski mäluteooriad erinevad kultuurilis-individuealse sfääri, märgi ja teksti tasandi ning ka muude aspektide poolest. Eristub ka mälule lähenemine viis ning selle rõhutatus. Lotman on mälu peamiselt kultuuriga samastanud, samas kui Võgotski on kirjeldanud mälu kui üht psühholoogilist protsessi. Võgotski teoorias ja käesolevas töös on nõ loomulikust või bioloogilisest mälust olulisem märgiline ehk vahendatud mälu. Märgilist mälu käsitleb Võgotski vahendatud tüüpi psühholoogilise protsessina. Käesolevas, 3. peatükis on nende kahe teooria järgi võrreldud kultuurilist ja individuaalset tasandit. Peamised sarnasusi otsitakse märgi ja mälu seotusest, kahe tasandi toimimisest ning tüpoloogilistest ja arengulistest jaotusest. Kirjelduse selguse mõttes on indiviid ja indiviidi mälu siinkohal Võgotskiga seotud ning kultuur ja selle mälu Lotmaniga, kui pole just vastupidist rõhutatud.

Individuealse ja kultuurimälu vahel on võimalik tuua ka mitmeid paralleele. Esiteks on mälu nii Lotman kui ka Võgotski järgi semiootiline. Kaks mälutasandit on ka omavahel seotud. Kultuurisemiootika teeside järgi on ka kultuurimälu kollektiivi mõiste kaudu individuaalse mäluga analoogne (Ivanov jt 2013 [1973]: 118) ja Võgotski jaoks on individuaalsed vahendatud psühholoogilised protsessid kultuurilist päritolu (Võgotski 1978: 40, 46), mistõttu on indiviid kultuurist sõltuv. Ka James V. Wertsch on kirjeldanud indiviidi Võgotski teoorias kultuurist sõltuvana ning väitis, et seeläbi on võimalik kahte tasandit kõrvutada (1985: 16). Individuealse ja kultuurilise tasandi teineteisest sõltumist käsitleb lähemalt **Error! Reference source not found.** ptk. Võgotski teoorias on inimene kultuurist sõltuv vaid märkide kaudu, mistõttu pole märgilistele protsessidele eelnevad vahetud psühholoogilised protsessid semiootilised. Seetõttu ei ole käesoleva töö eesmärgiks uurida vahetu mälu seost kultuurimäluga. Küll

aga on vahetuid protsesse käsitletud lähtepunktina, millelt jõutakse märgiliste protsessideni.

Nii indiviidi mälu kui ka kultuurimälu on semiootilised, sest nii kultuur kui ka individ toimivad märkidega. Seejuures aga ei keskendu mõlemad autorid aga *märgile*. Vögotski käsitleb väljakujunenud vahendatud protsesside vahendajana märki, samas kui Lotmanil on keskseks mõisteks *tekst*. Teksti seotus märgiga tuleneb sellest, et see on terviklik märk ja märgiga isomorfne või märkide järjestus (Lotman, Uspenski 2013 [1973]: 109; Lotman 2002 [1978]: 2650). Seega on Lotmani jaoks tekst alati märgiga seotud. Tekst ja märk on mõistetud kahe autori võrdluses isomorfsetena. Ainuüksi sellest ei järeldu aga kultuuri ja indiviidi isomorfsus.

3.2. Mälu toimimine

3.2.1. Semiootilisus

Individuaalne mälu ja kultuurimälu on toimivad mitmes aspektis sarnaselt. Mõlemad toimivad semiootiliste vahenditega, mistõttu jäävad sensoorsed kogemused tahaplaanile. See tähendab, et mälu ei tegele mitte reaalsete vahetute kogemuste vaid märkidega. Märgid ja tekstid on aga kogemustega seotud. Kultuuritasandil muutub vahetu kogemus tekstiks (Lotman, Uspenski 2013 [1971]: 213; vt Lotman 2010 [1971]: 87). Indiviidi tasandil muutub see samuti vahetust vahendatuks, ehk vahetust kogemusest märgiks. Märgi kasutuselevõtuga muutuvad kõik psühholoogiliselt protsessid (Vögotski 1978: 55), ka mälu rekonstrueeritakse (Vögotski 1978: 36). Tekkinud kõrgemates funktsioonides või kõrgemas käitumises kasutatakse märke (Vögotski 1978: 40, 55). Märgid on seotud märgisüsteemidesse ja määravad peatükis 1.3. toodud ninasarviku näitel inimese kontseptuaalse mõtlemise.

Kultuurilisel ja individuaalsel tasandil mitte ainult ei kasutata mälu sarnaseid vahendeid, vaid need ka toimivad sarnaselt. Vögotski kirjeldatud individuaalses mälus tekivad

märkide kasutuselevõttuga kõrgemad psühholoogilised protsessid või funktsioonid (Võgotski 1978: 40, 55). Lotmani mõistekasutuses (vt nt Lotman 2013 [1985]: 1731) oleks tegemist mehhanismidega. Need mehhanismid on mõeldud indiviidil märkidega ja kultuuril tekstidega toimima (vt Samas: 1731). Individuaalsed protsessid toimivad ka märkidega ning nende ja kultuurimehhanismide toimimises on mitmeid sarnasusi. See sarnasus ei olene sellest, kas läheneda nendele kui mehhanismidele või protsessidele. Käesolevas töös pole mehhanismi ja protsessi mõisteid eristatud ning seega saab rääkida individuaalse ja kultuurilise mälu „toimimisest“.

3.2.2. Säilitamine ja kreatiivsus

Semiootilisus mõjutab indiviidi ja ka kultuuri võimet minevikku olevikuga suhestada. Läbi semiootilisuse teravneb kultuuri tähelepanu aja suhtes (Lotman 1999 [1987]: 79). Seeläbi on võimalik rääkida kui kultuuri võimest tekste säilitada, olles aluseks kultuuri tekstide arvu kasvule, ehk kreatiivsusele. Kuna kultuurimälu on tekste säilitav, on võimalik tekste omavahel suhestada. Samuti toimub tänu sellele kultuuris tähenduse kasv, näiteks unustatud minevikutekstide uues tähenduses aktualiseerumine, sest kultuurikoodid on vahepeal muutunud. Seetõttu võib sama tekst varieeruda, saada uueks tekstiks. Teksti terviklikkuse seisukohast on see aga invariantne, ehk ühte tekstina säiliv. Kultuuri võimest tekste säilitada tuleneb kolm kultuuri- ja teksti-funktsiooni. Säilitatud tekstide variatiivsusega kaasneb esiteks kreatiivsus, mis väljendub ka näiteks täiesti uute tekstide tekkega, nagu kirjeldatud ajalookogemuse tekstiks muutumine. Teiseks on tekstid seotud kommunikatiivsusega.

Lotmanil on kultuuri kui mälusalvestis vältimatult seotust ajalookogemusega (Lotman, Uspenski 2013 [1971]: 212). Seega omab kultuur kõige otsesemalt seotud minevikukogemuste mäletamisega oma säilitava või mnemoonilise funktsiooni kaudu. Kultuur koosneb peale keelte ka keeltes ajalooliselt eksisteerinud teadetest (Lotman

2010 [1970]: 32). Indiviidil võimaldab märkide kasutuselevõtt samuti minevikku olevikuga siduda (Võgotski 1978: 36). See on vahendatud mälule aluseks, kuna mineviku olukordade ja tegevuste märkide poolt vahendatus vabastab indiviidi vahetu kogemuse piirangutest (Samas: 36). Nii nagu kultuurimälu iseloomustab mälus säilitatud tekstide omavaheline suhestumine ja uute teke, on Võgotski järgi (Samas: 36) indiviid suuteline märkide abil minevikku ja olevikku sünteesima ning enda käitumist organiseerima (Võgotski 1978: 24, 36). Mineviku mäletamine on oluline märkidest sõltuv omadus nii individuaalsel kui ka kultuuritasandil. Mineviku ja oleviku sünteesime näitlikustab indiviidi vahetust kogemusest sõltumatust. Ka kultuuris olevad mälumehhanismid ei säilita ja töötle mitte vahetuid ajalookogemusi, vaid tekste.

Kuna indiviid on situatsioonid või tegevused sõnadeks formuleerinud, on neid võimalik hiljem ilma vahetu kogemusest meenutada (Võgotski 1978: 36). Seeläbi tekib võimalus minevikku ja olevikku vastavalt enda vajadusele sünteesida (Samas: 36). Võgotski teoorias on see mälu võime seotud eelkõige eesmärgipärase käitumisega (Võgotski 1978: 36–37). Lotmani puhul on seejuures rõhutatud uue loomist. Loov funktsioon sõltub mineviku tekstide talletamisest. Kommunikatsiooni aspektist vaadelduna suudavad mineviku ja oleviku tekstid omavahel kommunikeeruda ning on seeläbi loovad. Individuaalsel tasandil on sisekõne see kommunikatsiooniakt, millega saavad minevik ja olevik seotud. Minevikukogemuste seesugune organiseeritus võimaldab mineviku ja oleviku sünteesi.

Nii individuaalses kui ka kultuurimälus on mälu ühiseks omaduseks minevikku n-õ mäletada. Minevik on ligipääsetav märkide ja tekstide kaudu. Nende kaudu mäletatud kogemusi või situatioone on võimalik n-õ töödelda. Võgotski mõistes on neid võimalik sünteesida (Võgotski 1978: 36) ja Lotmani järgi on tekstidele omane variatiivsus (Lotman 2013 [1985]: 1732), mistõttu on mälu kreatiivne. Sünteesimine ja tekstide muutumine on mõistetavad sarnaste mäluprotsessidena. Kummalgi juhul on minevik ja olevik võimelised omavahel suhestuma, mille tulemusena tekkiv on uudne. Indiviidi ja kultuurimälus toimuv töötlus vastandab mõlemad mälud Lotmani poolt välja toodud laometafoorile. Ei indiviidi ega kultuurimälu pole staatilised informatsioonihoidlad.

Marek Tamme kirjeldus Lotmani kultuurimälu „põhimõtteliselt dünaamilisest ja loovast iseloomust“ (Tamm 2013: 1758) kehtib seega ka Võgotskilt teorial põhineva individuaalse mälu kohta.

3.2.3. Kommunikatiivsus

Nii indiviid kui ka kultuur on kommunikatiivsed. Kultuur on käsitletav kommunikatsioonisüsteemina (Lotman 2010 [1970]: 31), milles on iga teade kommunikatiivne. Individuaalne kommunikatiivsus väljendub kõnes. See jaguneb sotsiaalseks kõneks ja sisekõneks, mille vahevormiks on egotsentriline kõne (Võgotski 1978: 27). Kultuuris eristub kahte tüüpi kommunikatsioon – enesele suunatud ja teisele suunatud (Lotman 2010 [1970] 127–148). Käesolevas alapeatükis on võrreldud peamiselt indiviidi ja kultuuri autokommunikatsiooni. See on indiviidi seisukohalt arengus hilisem ja seetõttu vahendatud mõtlemist paremini iseloomustav. Autokommunikatsioon annab kultuurile enesekirjelduse ja võime tõlkida ennast metatasandile (Lotman 1999 [1987]: 42). Seeläbi on autokommunikatsioon aluseks kultuuri ühtsusele (Lotman 2010 [1970]: 64). Lotman on ka ise samastanud autokommunikatsiooni Võgotski teorias oleva sisekõnega (Lotman 2010 [1970]: 134).

Sisekõne tähtsus indiviidi jaoks seisneb siinkohal selles, et seeläbi organiseerivad märgid inimese käitumist (vt Vygotsky 1978: 57). Kultuurimälus on autokommunikatsioon üheks uute tekstide tekke viisiks ja individuaalse mälu tasandil on seeläbi võimalik mineviku- ja olevikukogemuste süntees. Võgotski teorias on sisekõne seotud keele kui kultuuriliste märkide süsteemi omandamisega. Sisekõne erineb sotsiaalsest ja egotsentrilisest kõnест, mis on arenguliselt sellele eelnevad kõne omandamise etapid (Võgotski 1978: 27). Sisekõne omandamisega organiseeritakse enda tegevusi vastavalt sotsiaalsetele käitumisvormidele (Samas: 27).

Kultuuri- ja indiviiditasandi autokommunikatsioon on organiseeriva funktsiooni poolest sarnased. Individaalselt tasandi omandatud märgid organiseerivad käitumist (vt Vygotsky 1978: 57). Märgid, k.a. keelemärgid omandatakse internaliseerimise kaudu. Kõigepealt toimib märkide organiseeriv funktsioon läbi sotsiaalse kõne sotsiaalsel tasandil (Võgotski 1978: 27). Seejärel kõne internaliseeritakse ja see hakkab organiseerima indiviidi enda käitumist (Samas: 27). Keel organiseerib indiviidi käitumist juba enne sisekõne täielikku väljakujunemist. Täielikult väljakujunenud vahendatud mälu koos on ka indiviidi käitumine ümber organiseeritud. Seega organiseerib sisekõne indiviidi käitumist. Kultuurimälu toimub sisekõnega sarnane enese organiseerimine läbi enesekirjelduse. Autokommunikatsiooni poolt kultuurimälu lisanduvast enesekirjeldusest sõltub kultuuri ühtsus (Lotman 2010 [1970]: 64). Seega on autokommunikatsioon oluline nii individuaalsel kui ka kultuuritasandil. Nii sisekõne kui ka autokommunikatsioon on enesele suunatud kommunikatsioon.

Lotman toob välja kaks autokommunikatsiooni tüüpi – mnemooniline ja avastus- inspiratsiooniline (Lotman 2010 [1970]: 73). Esimene on seotud mälu säilitava funktsiooniga ja teine loovaga. Samasugune tüpologiseerimine kehtib ka kommunikatsiooni kohta üldiselt (Lotman 2006 [1990]: 340–342). Seeläbi on autokommunikatsioon seotud kultuurimälu tekste säilitava ja loova funktsiooniga. Sarnane seos on ka sisekõne ja indiviidi mälu toimimise vahel. Individuaalses mälu on sisekõne seotud märkide töötlemisega. Sisekõne abil suudab individ minevikukogemusi olevikuga sünteesida ja mineviku ning oleviku ühendada (Võgotski 1978: 36).

Indiviidi sisekõnele eelneb sotsiaalne kõne ehk kommunikatsioon, mis pole enesele suunatud. Indiviidi jaoks on sotsiaalne kõne oluline sisekõne tekkeks (Võgotski 1978: 27) ega kao ka hilisemas arengus. Kultuuris saame sellele sarnanevalt rääkida teisele, mitte kultuurile enesele suunatud kommunikatsiooniaktist. Seeläbi muutuvad teadete vahetamise kaudu vanad tekstid ning tekivad uued. Indiviidi sotsiaalse kõne internaliseerimisega sisekõneks ei pöördu lapsed enam probleemi lahendamiseks selle seletamiseks täiskasvanu poole, vaid sisekõne kaudu suhestuvad nad iseendaga (Samas: 27).

Võgotski käsitleb sisekõnele eelnevana ka Piaget poolt kirjeldatud egotsentrilist kõne (vt Võgotski 1978: 24–27). Erinevalt Piaget`st rõhutab Võgotski selle kasutamise mõju lapse käitumise organiseerimisele ja selle kommunikatiivsusele. Egotsentriline kõne areneb välja sotsiaalse ja sisekõne vahel. (Samas: 24–27) Lapse võime enda käitumist planeerida tuleb esile juba egotsentrilises kõnes (Samas: 24–27). Kui egotsentriline kõne lisada eelnevalt kirjeldatud kõne internaliseerimise juurde, siis see sarnaneb sisekõne funktsioneerimisega. Lapse täiskasvanu poole pöördumisele ehk sotsiaalsele kõnele järgneb enda poole pöördumine egotsentrilise kõnega (Samas: 24–27). See tähendab, et analüüsiv ja probleemi kirjeldav kõne on väline, kuid mitte teistele suunatud. Egotsentrilise kõne ja sisekõne on üldisemas kommunikatsiooniakti adressaadi aspektis sarnased. See tähendab, et adressant ja adressaat on mõlemal juhul samad. Samuti on kommunikatsiooni eesmärk sama – organiseerida enda käitumist. Sisekõnega kaasnev muutus käitumise organiseerimises on aga suurem. Indiviidi loomuliku arengu ajaloos on autokommunikatsiooni osakaal kasvav koos mälu protsesside vahendatuks transformeerumisega.

3.3. Mälu tüübid

3.3.1. Binaarne opositsioon

Juri Lotmani käsitleb semiootilist struktuuri bipolaarsena (Lotman 2002 [1978]: 2647). Selle näiteks on lineaar-diskreetse ja kontinuaal-mittediskreetse vastandamine. Esiteks iseloomustab see tekste, teiseks eristuvad selle põhjal kaks kultuurimälu või teadvuse tüüpi. Nendeks kultuuritüüpideks on mütoloogiline ja ajalooline, millest esimest iseloomustab ikoonilis-ruumilisus ja teist sõnalis-lineaarsus (Lotman 2002 [1978]: 2648–2649). Mütoloogilist ja ajaloolist on edaspidi kasutatud nii teadvuse, kultuuri kui ka kultuurimälu tüpoloogiana. Põhimõtteline erinevus puudub, küll aga saab eristada mütoloogilist kultuuri ajaloolisest kultuurist selgemini kui teineteisest kahte teadvusetüüpi. Nimelt eksisteerib ajalooline teadvusetüüp koos mütoloogilise, kui

ajalooline kultuur ja mütoloogiline kultuur on iseloomsustavad erinevaid ja eraldiseisvaid kultuuritüüpe.

Võgotski mälukäsitlust iseloomustab samuti binaarsus, eristades vahendatud ja vahendamata mälu (Vygotsky 1978: 38–39). Käesolevas töös saab olulisemaks pidada vastavalt ajaloolist ja vahendatud mälukäsitlust. Vahetu mälu on sekundaarne, sest see pole semiootiline. Mütoloogiline kultuurimälu teisejärgulisus tuleneb sellest, et see on üldisemas Lotmani kultuurimäluteoorias vähetahtsam. Erinevalt käesolevas töös peamiselt kirjeldatud ja ka Lotmani poolt rohkem tähelepanu saanud ajaloolisest kultuurimälust, puudub mütoloogilisel mälutüübil loov funktsioon. Kreatiivsus pole selles kultuuritüübis vajalik, sest oluline pole mitte tekstide arvu kasv, vaid olemasolevate tekstide korduv taasesitamine (vt Lotman 1999 [1987]: 80).

Lotman võrdleb „Kultuuri fenomenis“ lapse ja täiskasvanu teadvust. See võrdlus vastab eelnevale ikoonilis-ruumilise ja sõnalis lineaarse ning lineaar-diskreetse ja kontinuaal-mittediskreetse binaarsusele (Lotman 2002 [1978]: 2648–2650). Lapse teadvus on peamiselt mütoloogiline ja sõnalis-lineaarne teadvus iseloomustab täiskasvanut. Selle ülemineku juures aga mütoloogiline teadvus ei kao (Lotman 2002 [1978]: 2649). See „jätkab funktsioneerimist kui assotsiatsioonide generaator ja üks modelleerivatest mehhanismidest, mida ignoreerides ei ole võimalik mõista täiskasvanud inimese käitumist“ (Samas: 2649). Kõrvutades seda arusaama Võgotskiga, kelle mäluteooria on seotud lapse arenguga, on sarnasus märgatav. Võgotski kirjeldatud individuaalne teadvus on samuti arenguliselt kaheks jaotatav – vahetuks ja vahendatuks. „Üldises arenguprotsessis on eristatavad kaks kvalitatiivset erinevat arengut, mis on oma päritolu poolest erinevad: esiteks elementaarsed protsessid, mis on bioloogilist päritolu, ja teiseks sotsiokultuurilist päritolu kõrgemad psühholoogilised funktsioonid (Võgotski 1978: 40). *Lapse käitumise ajalugu sünnib nende kahe arengu koostoimel*“ (Võgotski 1978: 46).

Võgotski räägib indiviidi arengu ajaloo juures toimuvast transformatsioonist, kuid ei pööra tähelepanu vahetu mälu säilimisele vahendatud mälus. Samas on mütoloogiline teadvus ka täiskasvanueas olemas, kuigi ajaloolise teadvuse kõrval. Võgotski rõhutab

arengulist aspekti, mis on kahe teooria üks suurimaid erinevusi. Lotman keskendub ühelt poolt kahele paralleelsele toimivale mälu mehhanismile, samas kui Vögotski räägib vahetust ja vahendatust kui indiviidi arengus olulisest eristusest. Marek Tamm hindab Lotmani seesugust eristust tüpoloogiliseks, mitte ajalooliseks (Tamm 2013: 1762).

Mõlema autori teorias on eristatavad kaks mälu tüüpi. Vögotskil on see eristus ajalooline, ehk lapse arengut kirjeldav, Lotmanil aga tüpoloogiline. Arusaam lapse ja täiskasvanu teadvuse erinevusest on samuti sarnane, kuna mõlemad seovad keelele omase lineaarse mõtlemise täiskasvanueaga.

3.3.2. Mälu ja märkide toimimise kaks tüüpi

Individaalse sotsiaalse kõne arenguga sisekõneks sarnanevad indiviidi psühholoogilised protsessid, sealhulgas ka mälu mälu protsessid üha enam sõnalis-lineaarse teadvuse või mälu tüübiga. Seega on vahendatud mälu ajaloolise mälu seotud. Sarnasus ei seisne ajaloolisele kultuuritüübile omases informatsiooni kogumises, vaid sõnalis-lineaarsuses. Mütoloogiline kultuurimälu on individaalse mälu seotud teisel viisil. Mütoloogilist tüüpi kultuuris kasutatakse kirja asemel mnemoonilisi sümboleid (Lotman 1999 [1987]: 80), mis toimivad sarnaselt individaalses mälu kasutatavatele mnemoonilistele vahenditele. See tähendab, et märkide välises toimimises on võimalik leida mütoloogilise mälu ja individaalse mälu vahel paralleele.

Mütoloogilises kultuuris, kus on ikoonilis-ruumiline kultuurimälu, ei ole kirjakeel hädavajalik (Lotman 1999 [1987]: 80; vrd Lotman 2002 [1978]: 2648). „Tema osa täidavad mnemoonilised sümbrid“ (Lotman 1999 [1987]: 80). Kuna selles mälu tüübis kirjakeel puudub, ei oma selline kultuur ka sõnalis-lineaarset ajalugu (vt Samas: 80). Tähtis on informatsiooni püsiv säilitamine, mitte uue informatsiooni mälu

integreerimine (vt Lotman 1999 [1987]: 79–81). Seega ei saa mütoloogilise mälu puhul vaadelda mälu säilitavat funktsiooni nii, nagu seda on tehtud peatükis 3.2.2. Varem kirjeldatud säilitav funktsioon iseloomustab kirjakeelega kultuuri. Mütoloogiline ja ajalooline, kui kooseksisteerivad teadvusetüübid, on aga mõlemad eelnevasse kultuurimälu käsitusse kaasatud. Kuigi neid pole mälu funktsioonide juures eksplitsiitselt välja toodud, on need seotud kultuurimälu-mehhanismile omase binaarsusega. Need on seotud loova ja säilitava funktsiooniga läbi informatiivse ja kreatiivse mälu ning lineaar-diskreetsuse ja kontinuaal mittediskreetsuse. Mütoloogilisel mäkul on siiski säilitav funktsioon olemas, kuid puudub loominguline ja salvestav funktsioon. Selles kultuuritüübis on oluliseks on kultuurisisesse kommunikatsiooni käigus tekstide korduv taasesitamine (vt Lotman 1999 [1987]: 79).

Mnemoonilised sümbolid toimivad mnemooniliste sümbolitega sarnaselt. Lotman on nende näiteks toonud nii inimese loodud kui ka looduslikud objektid, kuid ka tegevused. Nii reaalse objekti kui ka tegevuse puhul on tegemist meenutamisel kasutatava välise vahendiga, nii nagu ka Võgotski mõistab mnemoonilist vahendit. Selle näiteks on rituaalsed toimingud, mille eesmärk on kollektiivis mälestusi säilitada (Lotman 1999 [1987]: 80). Need toimingud ei ole ajas muutuvad, mistõttu ei looda uusi tekste, vaid taasesitatakse vanu. Mnemoonilised sümbolid on mnemooniliste vahenditega sarnased, sest mõlemad on välised abivahendid millegi mäletamiseks.

See sarnasus seisneb aga vaid väliselt kasutatavates vahendites. Sisemiste protsesside sarnasus tuleneb internaliseerimis-protsessiga omandatava keele kaudu mõtlemise n-ö sõnalis-lineaarseks kujunemisest. See isomorfia on vahendatud mälu ja ajaloolise mälu vahel. Võgotski teoorias viitab psühholoogiliste protsesside lineaarsusele keele mõju visuaalsele tajule. Ta kirjeldab kuidas kõne muudab visuaalselt tajutut seeläbi, et vahetule visuaalsele tajule omane ühtsus asendub keelele omase järjestikuse töötlemisega (Võgotski 1978: 33). „Iga element sõnastatakse eraldi ja seejärel ühendatakse lausestruktuuri, mistõttu on kõne olemuselt analüütiline“ (Samas: 33). Sellest võrdlusest tulenevad ka individuaalse ja kultuurimälu funktsioneerimise

sarnasused. Mõlemas toimub tähenduslike elementide (nagu märgid ja tekstid), omavahel suhestamine.

3.4. Indiviidi mälu kultuurilisus

Eelnevalt on kahte mälutüüpi omavahel võrreldud, kuid pöörates sealjuures vähe või üldse mitte tähelepanu mälu kasutamisele reaalses olukordades. See tuleb välja Vögotski teooriast, suhestades individuaalse mälu ka kultuurimäluga. Indiviidi mälu iseloomustavad nii individuaalse kui ka kultuurilise kogemuse või teadmistega seotud mälu-aspektid. Kuid mis on individuaalsete ja kultuuriliste mäluvahendite kasutamise põhimõtteline erinevus? Tõstatatud küsimust aitab lahti seletada järgnev näide, mille eesmärk on pakkuda võrdlusele lisaks vaadet mälu toimimisele. Lisaks täpsustab see Vögotski arusaama indiviidi ja kultuuri suhtest.

Indiviid soovib jõuda kindlasse sihtkohta, näiteks kodust tööle. Selleks, et tööle jõuda, peab ta teadma, kuidas sinna saada. Selle teada saamiseks on erinevaid viise. Esimene võimalus on teotuda enese varasemale kogemusele, ehk tuletada meelde, kuidas ta on varem samasse sihtpunkti jõudnud. Teine variant on kasutada kaarti, sellist, nagu võib leida atlasest. Kolmas võimalus on lähtuda enda kirjapandud juhistest, mis võivad piirduda vaid teel kodust tööle jõudmiseks läbitavate pööretega, nagu „vasak-vasak-parem-otse“ jne.

Iga võimaluse kasutamisel sõltub indiviid kultuurimälust erineval määral. Esimesel juhul ei sõltu indiviid kultuurimälust, lähtudes tee leidmisel individuaalsest mälust. Kasutades aga teist võimalust ehk kaarti, on indiviid kultuurimälust sõltuv. Kaart on kultuuriline mnemooniline vahend, mis tähendab, et see on väline väline abivahend mäletamisel, mida saavad kasutada kõik, kes teavad kuidas kaarti lugeda. Kui indiviid lähtub enda kirja pandud juhistest, siis kasutab ta samuti mnemoonilist vahendit. Selliselt juhul on mnemooniline vahend aga individuaalne, sest teise indiviidi jaoks ei

omaks „vasak-vasak-parem-otse“ seda sama tähendust. Ainult see indiviid, kes selle kirja pani, teab, mida see tähendab. Sellisel juhul on indiviid siiski osaliselt kultuurimälust sõltuv, kuna ta kasutas enda loodud juhises kultuurilisi vahendeid ehk märke. Ta kasutas keelemärke – sõnu.

KOKKUVÕTE

Juri Lotmani kirjeldatud kultuurimälu on Lev Võgotski kirjeldatud indiviidi mälu mitmes aspektis sarnane. Mõlema mälutüübi puhul on olemas binaarne jaotus. Kultuurimälus mütoloogilise ja ajaloolise tüübi vahel ning individuaalsel mälus vahetu ja vahendatud mälu vahel. Need jaotused pole aga paralleelsed. Individuaalne vahendatud mälu on kõrvutatav ajaloolise mälutüübiga, sest see on kirjeldatav sõnalis-lineaarsena. Mütoloogilises kultuuris ja indiviidil on ka sarnased välised mäletamise abivahendid – kultuuris mnemoonilised sümbolid ja indiviidil mnemoonilised vahendid.

Mõlemad mälutüübid semiootilised ega sõltu vaid vahetutest kogemustest. Lähenemiste semiootilisus on seotud teksti ja märgi mõistega. Kultuurimälule iseloomulik tekst on isomorfne indiviidi mälus toimiva märgiga. Nende omadustest sõltuvad kultuuri- ja indiviidi mälu toimeprotsessid või -mehhanismid. Mõlema autori käsitluses vastandub mälu lao metafoorile. Nii kultuuri- kui ka indiviidi mälu töötleb märkide vahendatud kogemusi. Kultuurimälu säilitav funktsioon on seotud indiviidi mälu märkide poolt organiseeritusega. Kummalgi mälu on läbi märkide või tekstide ligipääs minevikukogemustele. Lisaks on neil ka võime neid kogemusi töödelda. Seetõttu on mõlemas mälus võimalik mineviku- ja olevikukogemuste omavaheline suhestamine.

Individuaalse ja kultuuritasandi mälu on seotud kommunikatsiooniga. Individuaalses mälus väljendub teisele suunatud kommunikatsioon sotsiaalses kõnes. Sellest kommunikatsioonitüübist olulisem sarnasus on aga autokommunikatsiooni ja sisekõne vahel. Need mõisted on käsitletavad sünonüümsetena. Mõlemad mälutüübid organiseerivad end läbi autokommunikatsiooni ehk iseenesega suhestumise.

Autokommunikatsioonil on kummagi jaoks oluline roll mälus mineviku- ja olevikukogemuste töötlemisel.

Käesolevast tööst on võimalik indiviidi ja kultuuri omavahelise vahekorra uurimisel lähtuda. Lisaks on töö edasiarendusena võimalik kirjeldada Võgotski individuaalse ja Lotmani kultuurilise mälu omavahel suhestumist. Siin tehtud töö kasulikkus seisneb üldpildis kultuuri ja indiviidi suhte ühe kitsa aspekti kirjeldamises, samas ka Lotmani ja Võgotski omavahelises võrdlemises. Täpsemini võimaldab see töö aga paremini mõista individuaalse ja kultuurimälu suhet, mis on suures osas sarnased.

THE CULTURAL LEVEL AND THE INDIVIDUAL LEVEL IN THE SEMIOTIC APPROACH TO MEMORY

SUMMARY

The purpose of this paper is to compare Lev Vygotsky's and Yuri Lotman's theories of memory. Both approaches are semiotic but they differ in terms of the level of the memory. Vygotsky has described the individual memory whilst Lotman describes cultural memory. The aspects by which the two types of memory are compared are firstly the relation between memory and sign, secondly the functioning of memory and thirdly the typological and developmental differentiation. The prerequisites for this comparison are by Vygotsky the individual dependence on culture (e.g. Vygotski 1978: 24) and by Lotman the analogy between cultural on individual memory (Ivanov jt 2013 [1973]: 118).

The conclusions for the comparison are as follows. The Cultural memory described by Lotman is quite similar with individual memory as given in Vygotsky's theory. They both talk about two types of memory besides the distinction between cultural and individual memory. Lotman names the mythological and the historical memory of which the historical is closer to the individual mediated memory. Besides the mediated memory is the immediate type of memory. In the given paper the mediated type of memory is primary because it's semiotic. In Lotman's theory the mythological memory is secondary as the historical type is somewhat similar to mediated memory. The historical type of memory is also compared regarding the functioning on the memory.

The functioning of individual and cultural memory is similar. They are both in a way dynamic which means that they process the experiences that are mediated by signs (or texts in the case of the cultural memory). Both have the capability to unite past and present experiences. The main factor that the individual and the cultural memory have in common is autocommunication. It's a term by Lotman, which is synonymous to

Vygotsky`s internal speech. Both types of culture organize themselves through autocommunication.

KIRJANDUS

Ivanov, V.; Lotman, J. jt 2013 [1973]. Kultuurisemiootika teesid. *Beginnings of the semiotics of culture. (Tartu semiotics library 13)*. Toim: Salupere, S.; Torop, P.; Kull, K.: 51–126. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus

Lotman, Juri 1999 [1987]. *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund

Lotman, Juri 2001 [1990]. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. London, New York: I. B. Tauris

Lotman, Juri 2002 [1978]. Kultuuri fenomen. *Akadeemia* 14-nr.12: 2644-2662

Lotman, Juri 2006 [1990]. *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion

Lotman, Juri 2010 [1970]. *Kultuuritüpoloogiast*. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus

Lotman, Juri 2013 [1985]. Mälu kulturooloogilises valguses. *Akadeemia* 25-nr.10: 1731–1735

Lotman, Juri 2013 [1986]. Kultuurimälu. *Akadeemia* 25-nr.10: 1736–1746

Lotman, Juri; Uspenski, Boriss 2013 [1971]. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. *Vene kultuuri jõujooni: Valik artikleid*: 207-239. Tartu: Ilmamaa

Lotman, Juri; Uspenski, Boriss 2013 [1977]. Duaalsete mudelite rollist vene kultuuri dünaamikas XVIII sajandi lõpuni. *Vene kultuuri jõujooni*: 240–294. Tartu: Ilmamaa

Tamm, Marek 2013. Juri Lotman ja kultuurimälu teooria. *Akadeemia* 25-nr.10: 1747–1770

Toomela, Aaro 2000. Culture as a semiosphere: On the role of culture in the culture-individual relationship. *Dissertationes psychologicae Universitatis Tartuensis* 7.

Cultural-historical psychology: three levels of analysis: VII. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus

Tulviste, Peeter; Wertsch, James V. 1992. L. S. Vygotsky and Contemporary Developmental Psychology. *Developmental psychology* vol. 28- 4. 548–557

Umberto, Eco 1999. *Kant and the platypus*. London: Secker & Warburg

Uspenski, Boriss 2013 [1989]. Ajalugu ja semiootika. *Vene kultuuri jõujooni: Valik artikleid: 27-90*. Tartu: Ilmamaa

Vygotsky, Lev 1978. *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Toim: Cole, M.; John-Steiner, V.; Scribner, S.; Souberman, E. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press

Vygotsky, Lev 1981. The genesis of higher mental functions. *The concept of activity in Soviet psychology*. Toim: J. V. Wertsch: 144-188. Armonk, New York: Sharpe.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mark mets

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kultuuritasand ja individuaalne tasand mälu semiootilises käsitluses“,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Lauri Linask,

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.06.2014